

Eva Teplá, *Hněv Boží: Rétorika a teologie jednoho starozákonního motivu*, bakalářská práce na katedře Starého zákona ETF UK 14.7. 2021, vedoucí práce doc. Petr Sláma, Ph.D., stran 61.

I. Shrnutí

Předložená bakalářská práce analyzuje motiv Božího hněvu. Obousměrným konkordančním průzkumem textu Českého ekumenického překladu a masoretského textu Hebrejské bible (dále MT) autorka získala šest slov, jmen i sloves, která v MT dohromady v vyvábí sémantické pole „hněvu“. Na ty pak přikládá standardizovanou analytickou mřížku 1) etymologie slova, 2) představení jejich frazeologie a stanovení jejich významu, 3) stanovení jejich obvyklého žánru a pramene a 4) úvahy o jejich specifickém významu. Ve druhé části práce zastavuje u dvou výrazných teologií Starého zákona, meziválečné práce z pera Walthera Eichroda a práce ze samotného konce 20. století z pera Waltera Brueggemanna. U nich se ptá, jakým způsobem tyto celkové reprezentace Starého zákona tematizují Boží hněv.

Jako první představuje slovesný kořen אָנַף (sípat) a z něj odvozené podstatné jméno אָנָף, které znamená jak nos, tak přeneseně hněv (1.1). Všimá si vysoké frekvence figury „vylít“ či „uvést“, resp. „zadržet“ či „odvrátí hněv“ i jejího opozita, důležitého atributu Hospodinova, jeho „dlouho-shovívavosti“.

Dále představuje sloveso חָרַח (planout, 1.2), často tvořící frázi s výše představeným nosem/hněvem. Doma je především v prorockých a deuteronomistických textech. Tam kde je jeho subjektem Hospodin, je jeho adresátem vždy Izrael (jako lid nebo některý jeho příslušník), nikdy ne někdo mimo Izrael. Pro teologický profil pramenů Penta- či Hexateuchu a škol za nimi stojících je významné, že v kněžských textech tento kořen nezřídka alternuje s – emočně méně naléhavým – slovesem קָצַף „zlobit se“ (1.6).

Další termín pro hněv, slovo חֶמֶה „rozhořčení“ (od kořene חָמַח) má „teplotní“ konotace: znamená „žár“ (1.3). Autorka sleduje osamostatnění metafory rozhořčení jako tekutiny nebo jako hořlaviny. Ukazuje, že v přídech, kdy je subjektem tohoto afektu člověk, jde o nežádoucí prchlivost; tam kde Bůh, jde o projev jeho svrchovanosti.

Slovesný kořen זָעַם pokrývá hněv (1.4), který je jakýmsi negativním korelátem Božího řádu, představuje sféru, která je opakem Boží vůle. Vyskytuje se především v mudrosloví a jejím adresátem bývají velmoci svět sužující Izrael.

Slovesný kořen כָּעַס „zlobit se“ je širokopásmovým, emočně slabším termínem oblíbeným zejména v deuteronomistických textech (1.5). Zde v rámci deuteronomistické teologie dějin bývá toto sloveso použito v hifilu (popouzet Hospodina) jako diskvalifikující popis poměrů v Izraeli, které jsou příčinou Božího trestu.

Na závěr první části autorka probraná slovesa třídí podle toho, do jaké míry vyjadřují hněv vyjádřený navenek a do jaké míry má tento hněv následky.

Biblisté, u nichž se nakonec autorka zastavuje, vyjadřují dva póly pojetí Božího hněvu. Pro Walthera Eichrota je klíčovou starozákonní figurou vyjadřující vztah Boha a člověka – a odlišující biblické náboženství od ostatních náboženství starověku – smlouva. Boží hněv proto u něj nebude nevypočitatelným výbuchem všemohoucího božstva, nýbrž vždy funkcí této smlouvy, resp. jejího porušení. A pokud má přece jen tento hněv ve Starém zákoně iracionální rysy, pak – parafrázuje autorka Eichrota – „jde o příběhy, které se vynořují z plošera místních legend“ (s. 51). Naopak Walter Brueggemann moment iracionality a plurality do hry vnáší. Jeho Teologie Starého zákona je koncipovaná jako expozice biblické polemiky, v níž se ozývají i hlasy o Božím násilí a jeho hněvu (zejména tam, kde je přirovnán k žárlivému manželovi, což je zejména u proroků skutečný *topos*). Společný je oběma autorům to, že Boží hněv považují za nepostradatelný biblický antropomorfismus: „Bůh je ve svém hněvu citově angažován. Boží hněv není projevem vyššího principu...“ (s. 59).

II. Hodnocení věcné

Analýza nějakého motivu v komplexním literárním díle je vždy ošidná věc, protože motiv jako základní dějová zápleтка může v daném literárním díle nabrat mnoho podob a může být vyjádřen mnoha termíny. Zaměřením na rétoriku motivu autorka hned z kraje své práce dává najevo, že je si této terminologické mnohosti vědoma. Zaměření na rétoriku odpovídá posunu starozákonního bádání od 70.let minulého století, které se namísto ontologických výpovědí o Bohu a namísto diachronní rekonstrukce vzniku dílčích literárních celků soustředí na „výsledný akord“ hotového tvaru, resp. jeho dílčích tónů. Je ovšem otázka, zda je analýzy tohoto typu vhodné nazývat jako „lingvistická analýza“ (s. 15): pomocí jazykových kategorií jde totiž o mnohem víc – o analýzu koncepcí, ano teologií.

Správně zvolená metodologie celé práce poněkud trpí příliš stručným zpracováním. Např. u prvního kořene אַנַּף a jeho derivátu אָפּ by čtenář očekával zevrubnější pojednání o procesu odvození podstatného jména ze slovesa i vůbec o tomto zřejmě zvukomalebném fyziologickém kořenu a vzniku jeho přeneseného významu. Byl by to materiál pro závěrečnou úvahu o antropomorfismu figury Božího hněvu. K rétorickému uchopení Božího hněvu by patřil podrobnější rozbor sloves, která se s Božím hněvem spojují (a to „pozitivně“, kdy ČEP volí českou frazeologii „vylejí“, čímž sugeruje „tekutou“ povahu Božího hněvu, zatímco originál používá kromě נָתַב také slovesa בּוּא hi „uvést“, שׁוּב „odvrátit“ a ovšem nejčastěji substantiva הָרַחַק „planutí“, ale také negativně, když se Hospodin od svého hněvu odvrací, zadržuje jej či oddaluje).

Když u slovesa אַנַּף tvrdí, že přenesený význam se vyskytuje pouze v hebrejštině (s. 15), není to přesné; správnější by bylo mluvit o exkluzivitě tohoto významu v západosemitštině, protože např. v Měšově stěle ř. 5 se sloveso vyskytuje (יִאֲנַף.כַּמֶּשׁ) „i rozzlobil se Kémoš“).

V odstavci věnovaném termínu „rozhořčení“ (חֲמָה) se autorka v některých ohledech a formulacích blíží kognitivně-lingvistické konceptualizaci pojmu: všímá si souvisejících sloves a

analyzuje rozdvojení metafory, v jejímž rámci hněv konotuje buď tekutinu (kterou se naplňuje pohár či se vylévá) nebo hořlavinou (s. 25n).

Nakonec autorka shrnuje a vyhodnocuje předchozí rozbor, charakterizuje významové odstíny jednotlivých sloves a propojuje je s narativní strategií vypravěče deuteronomistické dějepavy, resp. dalších předpokládaných pramenů Starého zákona. Někdy přitom přehledně, že chronologie této dějepavy není totožná s historickým průběhem událostí. Když např. srovnává použití termínu v této dějepavě s použitím u proroků (s. 45), odkud ví, že prorocké použití je automaticky pozdější?

Obecně zaslouží ocenění, že autorka na všechny slovesné kořeny přikládá výše zmíněnou analytickou mřížku. V jednotlivých případech jí však poněkud splývá zaměření jednotlivých rubrik, zejména rubrik „Tvary a nositel významu“ a „Význam“. Argumentace by byla přehlednější, kdyby po rubrice „Etymologie“ následovala rubrika „Syntaxe a frazeologie“, která by spíše technickým jazykem a statisticky vyhodnotila výskyty slovesa a jeho nejčastější předměty a předložky.

Z hlediska tématu, kterým se práce zabývá, lze litovat, že autorka svůj záběr nerozšířila také na Sepruagintu: ukázalo by se, že antropomorfismy Božího hněvu jsou skutečně unikátní a LXX má tendenci líčení tohoto hněvu spíše zmírňovat. Na druhou stranu: sledovat tento motiv na přechodu do helénistického kulturního okruhu by práci neúměrně prodloužilo.

Kolísavá je pozornost věnovaná odborné debatě o pramenech Penta-/Hexateuchu. Autorka opakovaně cituje již notně antikvované, ale přehledně zpracované heslo Stanislava Segerta „Pentateuch“ v Novotného *Biblickém slovníku* (citováno jako Novotný 1956). Přitom ale jinde používá novější (a ovšem ve svých závěrech komplikovnější) kompendium Thomase Römera et al. *Úvod do Starého zákona*, Jihlava 2020.

Pokud jde o pozice obou koryfejí starozákonního bádání minulého století, Walthera Eichroda a Waltera Brueggemanna, nelze se ubránit dojmu velké stručnosti a jisté schématickosti jejich představení. Přesto však obě starozákonní teologie vystihují pluralitu, obsaženu jak v biblickém textu samotném, tak v soudobé odborné debatě. V autorčině úvodní anotaci (psané zřejmě na poslední chvíli) je sice tato pluralita obětována tvrzení, že „obraz hněvivého Boha odpovídá pohledu především západních badatelů za poslední dvě staletí“ (s. 6 v nečíslovaném úvodu). Nesmyslnost takového tvrzení našťastí nejlépe dokazuje svým následujícím rozbořem biblických textů i prezentací dvou „západních badatelů“ autorka sama.

Je škoda, že analýza sloves v první části práce, která ukázala mnoho zajímavých specifik jednotlivých sloves vyjadřujících hněv, nekomunikuje s druhou částí práce, tedy tím, co k tématu říkají oba moderní starozákonníci. Je některé z probraných sloves prominentněji zastoupené u jednoho z obou biblistů? Je některé, které by se u něj vůbec neozvalo? Do jaké je každý z „obou Walterů“ práv pluralitě a hierarchii sloves Božího hněvu, které autorka popsala v první části své práce?

II. Hodnocení formální

Práce je napsaná střídavým a čtivým jazykem. Drobnou vadou na kráse je průběžně chybějící tečka na konci každé poznámky pod čarou. Poněkud zmatené je číslování kapitol (kapitola věnovaná srovnání probíraných kořenů má stejné číslo, 1.2, jako kapitola věnovaná slovesu הרה). V odstavci o Boží „dlouho-shovívavosti“ autorka cituje studii „Hospodin »bůh milostivý«...“ Martina Prudkého, činí tak ale bez uvedení autora, jen s (navíc chybným) uvedením editorů i v roce této kolektivní monografie. Chybný je také bibliografický údaj u Brueggemannovy *Teologie SZ* (uvádějící jako spoluautorku editorku elektronického vydání Rebecca Guadino).

Jinak ovšem práce obsahuje všechny povinné rubriky univerzitní kvalifikační práce.

III. Závěr

Bakalářská práce *Hněv Boží* představuje filologické a teologické uchopení tématu, které umožňuje rozehrát bohatství starozákonní hebrejské metaforiky a současně je navýsost relevantní teologickému tázání. Tím je ovšem dáno, že plně uspokojivé by toto uchopení mohlo být teprve hloubkou a rozsahem diplomové nebo dizertační práce. V měřítku bakalářské práce autorka zvládá odbornou kritickou práci s hebrejským MT i s anglicky psanou starozákonně-teologickou literaturou. Při úvahách o hodnocení práce doporučuji vycházet od stupně dobře (C), v případě přesvědčivé reakce na kritické výhrady posudku (posudků) od stupně velmi dobře (B).

Doc. Petr Sláma, Ph.D.
Ve Staré Boleslavi 30.7. 2021